

AKTYOR IJROSIDA PREDMET VA DETALNING OBRAZ ICHKI MAZMUNINI OCHISHDAGI AHAMIYATI

Abduqunduzov Shoxruh-Mirzo Jahongir o'g'li

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti magistranti

Aktyorlik san'ati yo'nalishi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20756527>

Annotatsiya. Mazkur tezisdagi aktyor ijrosida predmet va detalning obraz ichki mazmunini ochishdagi roli tahlil qilinadi. Unda predmet va detal oddiy sahna buyumi yoki tashqi bezak emas, balki qahramonning ruhiy holati, xotirasi, ichki ziddiyati, ayb hissi, yo'qotish yoki yashirin istagini ifodalovchi ramziy vosita sifatida talqin qilinadi. Kichik detal ba'zan uzun dialogdan ko'ra kuchliroq badiiy ma'no berishi mumkin. Xususan, aktyorning predmetga munosabati orqali ichki kechinma aktyorlik ifodasiga, predmet yoki detal esa ramziy belgiga aylanib, tomoshabin idrokida hissiy-estetik ta'sir uyg'otadi.

Kalit so'zlar: aktyor ijrosi, predmet, detal, ramziy belgi, obraz ichki mazmuni, tomoshabin idroki, hissiy-estetik ta'sir, tafakkuriy anglash.

Kirish

Aktyorlik ijrosida obrazning ichki mazmuni har doim ham to'g'ridan-to'g'ri so'z, ochiq izoh yoki kuchli hissiy portlash orqali ochilmaydi. Aksincha, ko'p hollarda qahramonning ruhiy holati, ichki ziddiyati, xotirasi yoki yo'qotish hissi mayda sahnaviy belgilar orqali seziladi. Bunday belgilar orasida predmet va detal alohida o'rin tutadi. Ular sahnada yoki ekranda shunchaki dekoratsiya vazifasini bajarmaydi; aktyor ijrosi bilan bog'langanda obrazning ichki dunyosini ochuvchi ramziy vositaga aylanishi mumkin.

Bu yerda muhim jihat shundaki, predmetning o'zi tayyor ma'noga ega emas. Uning ramziy vazifasi aktyorning unga munosabati, nigohi, tana holati, pauzasi, ovoz ohangi va sahnaviy vaziyat bilan bog'liqlikda shakllanadi. Masalan, oddiy buyum qahramon uchun xotira belgisi, ayb hissi, yo'qotilgan munosabat yoki ichki istak ramziga aylanishi mumkin. Biroq predmetni faqat tashqi bezak sifatida tushunish yetarli emas, chunki u aktyor ijrosi orqali obrazning yashirin mazmunini tomoshabinga yetkazadigan badiiy belgiga aylanadi.

Oldingi tahlillarda ko'ringani kabi, detal ba'zan uzun dialogdan ko'ra kuchliroq ma'no berishi mumkin. Xususan, *Logan* filmidagi vannaxona muhiti, qon, yara, singan rakovina va eskirgan predmetlar qahramonning jismoniy yemirilishi hamda ruhiy inqirozini bevosita tushuntirmaydi, balki tomoshabinga his qildiradi. Bu kabi detallar obraz haqida ma'lumot berish bilan cheklanmaydi; ular tomoshabinni qahramonning ichki holatini sezishga, oldingi tajribasi bilan solishtirishga va uni estetik jihatdan talqin qilishga undaydi.

Mazkur masalani yoritishda K. Stanislavskiyning ichki kechinma va sahnaviy haqiqat haqidagi qarashlari, Mixail Chexovning psixologik imo-ishora va obrazli ifoda tushunchasi, Yuriy Lotmanning teatr va kino belgilar tizimi haqidagi yondashuvi hamda Antonin Artoning hissiy-estetik ta'sirga oid qarashlari nazariy tayanch sifatida xizmat qiladi. Shu sababli mazkur tezisdagi aktyor ijrosida predmet va detalning obraz ichki mazmunini ochishdagi ramziy vazifasi hamda tomoshabin idrokiga ta'siri tahlil qilinadi.

1. Predmet va detalning aktyor ijrosidagi ramziy vazifasi

Aktyor ijrosida predmet va detalning ramziy vazifasi ularning sahnada yoki ekranda qanday ko'rsatilishidagina emas, avvalo aktyorning ularga qanday munosabat bildirishi orqali shakllanadi. Predmetning o'zi har doim ham tayyor ramziy ma'noga ega bo'lmaydi. U aktyor

nigohi, tana holati, pauzasi, ovoz ohangi, harakati va sahnaviy vaziyat bilan bog'langandagina obrazning ichki mazmunini ochuvchi belgiga aylanadi. Shu sababli predmetni faqat dekoratsiya yoki tashqi bezak sifatida tushunish yetarli emas. U aktyor ijrosida obraz ruhiyatiga kirish imkonini beradigan badiiy vosita bo'lishi mumkin.

Bu yerda muhim jihat shundaki, predmet yoki detal ko'pincha obraz haqida ochiq gapirmaydi, balki uni sezdiradi. Aktyor biror buyumni qo'lida mahkam ushlashi, undan uzoqlashishi, unga qarashdan qochishi yoki aksincha, unga yopishib olishi orqali qahramonning ichki holatini ko'rsatadi. Masalan, oddiy stakan sahnaviy vaziyatga qarab xotirjamlik, qo'rquv, ichki taranglik yoki yashirin ayb hissini anglatishi mumkin. Demak, predmetning ramziy ma'nosi uning tashqi shaklida emas, aktyorning unga bergan ijroviy munosabatida yuzaga keladi.

K. Stanislavskiy qarashlari bu jarayonning ichki psixologik asosini tushuntirishga yordam beradi. Stanislavskiy tizimida sahnadagi harakat ichki kechinma va sahnaviy haqiqat bilan bog'langandagina ishonchli bo'ladi. Xuddi shu nuqtayi nazardan qaraganda, aktyorning predmet bilan ishlashi ham obrazning ichki ehtiyoji, maqsadi va ruhiy holatidan kelib chiqishi kerak. Agar aktyor predmetni faqat tashqi harakat uchun ishlatasa, u ma'no bermaydi. Biroq predmet obrazning xotirasi, yo'qotishi, og'rig'i yoki istagi bilan bog'langanda, u tomoshabin uchun ramziy belgiga aylanadi.

Mixail Chexov yondashuvida esa predmet aktyor tasavvuri va psixologik imo-ishora bilan birga obrazli ifodaga aylanishi mumkin. Chexov uchun aktyorning ichki holati ko'pincha umumlashtirilgan harakat, plastik impuls yoki tasavvur orqali tashqi shakl topadi. Shu ma'noda predmet aktyorning ichki imo-ishorasini kuchaytiruvchi vosita bo'lib xizmat qiladi. Masalan, qahramon bir buyumni ushlash orqali uni egallashni, asrashni, undan qo'rqishni yoki uni yo'qotishni his qilishi mumkin. Bu holatda predmet oddiy sahna buyumi emas, aktyorning ichki harakati bilan bog'langan ramziy tayanchga aylanadi.

Oldingi tahlillarda ko'ringani kabi, detal ba'zan uzun dialogdan ko'ra kuchliroq badiiy ma'no beradi. Masalan, *Logan* filmida qon, yara, singan rakovina, eskirgan vannaxona va token kabi detallar qahramonning jismoniy qarishi, ruhiy charchashi va qahramonlik o'tmishi bilan hozirgi tushkunligi o'rtasidagi masofani ochadi. Bu detallar qahramonning holatini to'g'ridan-to'g'ri tushuntirmaydi, lekin tomoshabinga uning ichki yemirilishini his qildiradi. Aynan shu jihat predmet va detalning aktyor ijrosidagi ramziy kuchini ko'rsatadi.

Shuningdek, *Edward Scissorhands* filmidagi ovqatlanish yoki dasturxon atrofidagi holatlar qahramonning oddiy insoniy muhitga moslasha olmasligini bildiradi. Bu yerda ovqat yoki dasturxon faqat maishiy muhit belgisi emas, balki qahramonning begonaligi, noqulayligi va ichki yolg'izligini ochuvchi detalga aylanadi. *Forrest Gump* filmidagi shokolad qutisi ham shunchaki predmet sifatida emas, hayot yo'li, tasodif, xotira va taqdir bilan bog'liq ramziy ma'no kasb etadi. Biroq bu misollarda predmetning o'zi emas, uning obraz, voqea va aktyor ijrosi bilan bog'lanishi hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Yuriy Lotman qarashlari asosida predmet va detalni sahna yoki ekran belgilar tizimining bir qismi sifatida talqin qilish mumkin. Har bir predmet boshqa belgilar — aktyor harakati, makon, yorug'lik, ovoz, pauza va nigoh bilan munosabatda ma'no hosil qiladi. Bir xil buyum turli vaziyatda turlicha talqin qilinadi: stakan, kiyim, qon, ovqat, token yoki singan buyum ba'zan oddiy detal, ba'zan esa obrazning ichki holatini ochuvchi ramziy belgi bo'ladi.

Shu asosda aytish mumkinki, aktyor ijrosida predmet va detal ramziy vazifani tashqi ko'rinishi bilan emas, balki aktyorning unga munosabati, sahnaviy kontekst va tomoshabin idroki bilan bog'liqlikda bajaradi. Predmet obrazning ichki mazmunini bevosita aytmaydi, lekin uni ko'rinarli va sezilarli shaklga keltiradi. Ana shu jihati bilan u aktyor ijrosida muhim badiiy-kommunikativ vosita sifatida namoyon bo'ladi.

2. Detal orqali obraz ichki mazmunining tomoshabin idrokida ochilishi

Predmet va detal orqali ifodalangan ramziy ma'no tomoshabin idrokida bir zumda va tayyor holda paydo bo'lmaydi. Tomoshabin sahnadagi yoki ekrandagi detalni shunchaki ko'rib o'tmaydi; u uni obrazning ichki holati, oldingi voqealar, sahnaviy vaziyat, hissiy xotira va o'z estetik tajribasi bilan bog'lab talqin qiladi. Shu sababli detalning vazifasi faqat ma'lumot berishdan iborat emas. U tomoshabinni obrazning ichki dunyosiga yaqinlashtiradi, ba'zan esa qahramonning o'zi ayta olmaydigan ruhiy holatini sezdiradi.

Bu jarayonni Yuriy Lotman qarashlari asosida belgilar tizimi nuqtayi nazaridan tushuntirish mumkin. Lotman yondashuviga ko'ra, san'at asaridagi har bir element boshqa belgilar bilan munosabatda ma'no hosil qiladi. Demak, predmet yoki detal yakka holda emas, balki aktyor harakati, makon, yorug'lik, pauza, ovoz, kiyim va umumiy sahnaviy kontekst bilan bog'langanda ramziy mazmun kasb etadi. Masalan, singan buyum faqat buzilgan predmet sifatida emas, qahramon hayotidagi yemirilish, ichki sinish yoki o'tmish bilan uzilgan aloqani bildiruvchi belgi sifatida qabul qilinishi mumkin. Biroq bu ma'no tomoshabinga majburan tushuntirilmaydi; u belgilar tizimi ichida asta-sekin seziladi.

Oldingi tahlillarda ko'ringani kabi, *Logan* filmidagi vannaxona, yara, qon, singan rakovina va eskirgan muhit qahramonning jismoniy yemirilishi hamda ruhiy inqirozini to'g'ridan-to'g'ri izohlamaydi. Aksincha, bu detallar uning holatini tomoshabinga his qildiradi. Qahramonning tanasidagi charchoq, atrofdagi eskirgan buyumlar va qon izi birgalikda qahramonlik o'tmishi bilan hozirgi zaiflik o'rtasidagi og'riqli masofani ochadi. Tomoshabin buni shunchaki ko'rmaydi — u avvalgi obraz haqidagi xotirasi bilan solishtiradi, qahramonning ichki yemirilishini sezadi va unga hissiy munosabat bildiradi.

Shunga o'xshash holatni *Manchester by the Sea* filmidagi kundalik hayot detallari orqali ham ko'rish mumkin. Oddiy joylar, takrorlanadigan harakatlar, sovuq muhit va mayda maishiy belgilar qahramonlarning ichki og'rig'i, ruhiy bo'shlig'i va ajralish hissini ochadi. Bu yerda dramatik holat doim ham baland ovozli izoh yoki ochiq monolog bilan berilmaydi. Aksincha, mayda detallar orqali tomoshabin qahramonlarning ichida og'ir va aytilmagan holat borligini his qiladi. Aynan shu jihat detalning badiiy kuchini ko'rsatadi: u ko'pincha hissiy ta'sirni yashirin, lekin chuqurroq shaklda yetkazadi.

Antonin Arto qarashlari predmet va detalning tomoshabinga faqat aqliy emas, balki hissiy-estetik ta'sir ko'rsatishini tushuntirishda muhimdir. Arto teatrni tomoshabin sezgilariga bevosita ta'sir qiluvchi hodisa sifatida talqin qiladi. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, detal faqat "o'qiladigan" belgi emas, balki seziladigan sahnaviy kuchdir. Qon, sovuq makon, buzilgan buyum, uzoq davom etgan sukut yoki predmetga qaray olmaslik tomoshabinda bezovtalik, hamdardlik, suspens yoki yo'qotish hissini uyg'otishi mumkin. Tomoshabin buni darhol nazariy jihatdan izohlab bermasligi ham mumkin, lekin u buni ichki sezgi orqali qabul qiladi.

Bu o'rinda tomoshabin idrokini empirik so'rov natijasi sifatida emas, nazariy-estetik kategoriya sifatida tushunish lozim. Ya'ni gap alohida tomoshabinlarning aniq javoblarini o'lchash haqida emas, balki sahnaviy belgi qanday qilib estetik idrok va hissiy qabul jarayonida

ma'no hosil qilishi haqida bormoqda. Shu sababli predmet va detalning ta'siri aktyor ijrosi, sahnaviy kontekst va tomoshabin talqini o'rtasidagi bog'liqlikda namoyon bo'ladi.

Dissertatsiyada ilgari surilgan ilmiy zanjir bu jarayonga mos tarzda quyidagicha tushuniladi: ichki kechinma → aktyorlik ifodasi → predmet/detal → ramziy belgi → tomoshabin idroki → hissiy-estetik ta'sir → tafakkuriy anglash. Avval obrazning ichki holati aktyor ijrosida predmet yoki detal bilan bog'lanadi. Keyin bu predmet ramziy belgiga aylanadi. Tomoshabin esa uni sezadi, oldingi voqealar bilan solishtiradi, ichida talqin qiladi va natijada hissiy-estetik tajribaga ega bo'ladi.

Shunday qilib, predmet va detalning to'liq ma'nosi faqat aktyor ijrosida emas, tomoshabin idroki va talqinida shakllanadi. Ular obrazning ichki mazmunini ochibgina qolmay, aktyor bilan tomoshabin o'rtasidagi badiiy-kommunikativ aloqani ham kuchaytiradi. Aynan shu jihati bilan detal kichik ko'ringan bo'lsa-da, sahna yoki ekran san'atida katta ma'no yukini ko'tara oladi.

Xulosa

Mazkur tezis shuni ko'rsatadiki, aktyor ijrosida predmet va detal sahnaning tashqi bezagi yoki oddiy yordamchi buyum sifatida emas, balki obrazning ichki mazmunini tomoshabin idrokiga yetkazuvchi ramziy vosita sifatida namoyon bo'ladi. Predmetning badiiy ahamiyati uning o'zida emas, avvalo aktyorning unga munosabati, uni ushlab tarzi, undan uzoqlashishi, unga qaray olmasligi yoki uni inkor etishi orqali shakllanadi.

Aktyor ijrosida predmet va detal qahramonning xotirasi, ruhiy holati, ichki ziddiyati, ayb hissi, yo'qotish tuyg'usi yoki yashirin istagini ochib berishi mumkin. Bu jarayonda ichki kechinma aktyorlik ifodasiga, aktyorlik ifodasi esa predmet yoki detal orqali ramziy belgiga aylanadi. Tomoshabin bu belgini shunchaki ko'rib qolmaydi; uni sezadi, oldingi voqealar bilan solishtiradi va ichki talqin orqali hissiy-estetik tajribaga aylantiradi.

Stanislavskiy predmet bilan ishlashda ichki kechinma va sahnaviy haqiqatni, Chexov obrazli tasavvur hamda psixologik imo-ishorani, Lotman belgilar tizimini, Arto esa predmet va detalning hissiy-estetik ta'sirini tushuntirishga yordam beradi. *Logan, Manchester by the Sea* kabi tahlillarda ko'ringani kabi, mayda detal ba'zan uzun dialogdan ko'ra obrazning ichki holatini kuchliroq ochishi mumkin. Shu asosda predmet va detal aktyor ijrosi hamda tomoshabin idroki o'rtasidagi badiiy-kommunikativ aloqani kuchaytiruvchi muhim vosita sifatida baholanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Stanislavskiy K. *An Actor's Work: A Student's Diary* / Translated and edited by Jean Benedetti. — London; New York: Routledge, 2008.
2. Chekhov M. *To the Actor: On the Technique of Acting* / Edited by Mala Powers. — London; New York: Routledge, 2002.
3. Lotman Yu.M. *Universe of the Mind: A Semiotic Theory of Culture*. — London; New York: I.B. Tauris, 1990.
4. Artaud A. *The Theatre and Its Double* / Translated by Mary Caroline Richards. — New York: Grove Press, 1958.
5. Elam K. *The Semiotics of Theatre and Drama*. — London; New York: Routledge, 1980.
6. Pavis P. *Analyzing Performance: Theater, Dance, and Film* / Translated by David Williams. — Ann Arbor: University of Michigan Press, 2003.
7. Bordwell D., Thompson K. *Film Art: An Introduction*. — New York: McGraw-Hill, 2010.